

D: → Második Törvénykönyv.

Dafne: a szíriai Antióchia elővárosa. Szeleukosz Nikátor Apollónak szentelte, s ennek kedveséről ~nak nevezte el. Nagy ligetet telepített, mely azilum (→ menedék) volt. III. Oniász ide menekült Andronikosz elől (2Mak 4,33). A liget híres Apolló-templomát lerombolták (Kr. u. 362). Ma Bét el-Ma, Antakytól D-re.

Dágon: pogány isten, akinek tiszteletét a Tigris és az Eufrátesz mentén, valamint Kappadókiában, Ugaritban és Palesztinában (már az izr.-ák előtt) ki lehet mutatni. Palesztinában egy ókori helységnévben (Bet-Dagon: Józs 15,41; 19,27; egyiptomi és asszír szövegek) és 3 arab helység nevében (Bet-Dedsan, Akko, Jaffa és Nablusz közelében) is fennmaradt, az → amarnai levelekben pedig egy összetett személynév őrizte meg annak emlékét, hogy Palesztinában is tisztelték. Az ÓSz-ben a filiszteusok isteneként szerepel, akinek Gázában (Bír 16,23) és Asdodban (1Sám 5,1–5; 1Krón 10,10) volt temploma; ez utóbbit Makkabeus Jonatán Kr. e. 150 k. lerombolta (1Mak 10,83–84; 11,4). Olykor a legfőbb istenként tisztelték, de szerepel az időjárás isteneként is, máskor pedig az alvilág istenével azonosítható. A késő középkori rabbik elképzelése szerint félig ember, félig állat.

dal: → ének.

Dalmácia: az Adriai-tenger K-i partvidéke, Illíria provincia D-i része. Illíriát a dalmácia–pannóniai lázadás (Kr. e. 9–6) után megosztották, s a D-i részt ~nak nevezték el. A 2Tim 4,10: Titusz ~ba ment.

Dalmanuta: vidék, ahova Jézus tanítványaival visszavonult a 2. kenyérszaporítás után (Mk 8,10; Mt 15,39: → Magadán). A szöveg bizonytalan, a kéziratokban még Magedan és Magdala változat is előfordul; olvasatát többféleképpen magyarázzák.

Damarisz (gör. 'a néptől kért, kiesett'): athéni asszony, egy azok közül, akik az areopáguszi beszéd hatására Pálhoz csatlakoztak és hívők lettek (ApCsel 17,34). Némelyek egyiptominak tartják a nevét.

Damaszkusz: ősi város az Antilibanontól DK-re vízben gazdag, termékeny vidéken (2Kir 5,12; Jer 49,24 kk.), stratégiai szempontból fontos helyen, a nagy karavánutak mentén. Gyakran szerepel az egyiptomi és asszír forrásokban, s az → amarnai levelek is említik; mai arab neve Dimask, de nevezik es-Samnak is. Dávid korától történelme gyakran kapcsolódott Izr. történelméhez. Kr. e. a 2–1. évezredben hatalmas arám állam volt, királyait (Rezon, Hezjon, Tabrimon, I. és II. Benhadad, Hazael, III. Benhadad és Recin) többször említik a királyok korát leíró kv.-ek, maga a város pedig még a próf.-i szövegekben is szerepel (Iz 17,1–3; Jer 49,23–27; Ez 27,18; Ám 1,3–5; 5,27; Zak 9,1). III. Szalmanassár korától (Kr. e. 854: csata Karkarnál) folytonosan szorongatták az asszírok, míg III. Tiglat-Pilleszer végérvényesen le nem igázta (2Kir 16,9). Virágkorát a perzsa uralom alatt élte. A Szeleukidák uralma idején állandó vetélytársa lett egy újonnan alapított város, Antióchia (az Orontész mellett). Kr. e. 64: a róm.-ak meghódították, s egyike lett a → Tízvárosnak; így egy ideig a nabateus IV. Aretász uralta. A városban élő zsidóságnak nagy szerepe volt Pál és rajta keresztül az ősegyh. életében (ApCsel 9,2–25; 22,5–16; 26,12–20; 2Kor 11,32 kk.; Gal 1,17). Azt az utcát, ahol a Pálnak szállást adó Júdás háza állt (ApCsel 9,11), még most is Egyenes utcának hívják, mert K-ről Ny-ra egyenes vonalban szeli át a várost. Régen jóval szélesebb volt, és a feltárt maradványok bizonyossága szerint oszlopsor szegélyezte. Újabban a K-i kapujára is rábukkantak.

Damaszkuszi irat, CD: héb.-ül írt zsidó irat. Kora vitatott; némelyek a Krisztus születése körüli időre keltezik. Csak töredékek maradtak fenn belőle két középkori kéziratban, amelyet 1896–97: S. Schechter fedezett fel Kairó óvárosában, a karaita zsinagóga → genizájában. A

szervő és tanítványa a törv. szerinti tisztátalanná válástól félve „Damaszkusz”-ba (szimbolikus név?) menekült, és ott megalapította az „új szövetség közösségét”. A töredékek rokoníthatók a kumráni 4. és 6. barlangból előkerült, szintén töredékes kéziratokkal (→ Kumrán). A ~ egy visszatekintéssel kezdődik (az új szövetség közösségének alapítása Damaszkuszban). Utána az Isten által kiválasztottak és a tőle elvetett gonoszok közti ellentét kifejtése, majd Izr. rövid tört.-e következik (ebben is kidomborodik az ellentét), majd egy eszkatologikus résszel folytatódik az irat. Ezt különféle előírások követik az eskütételre, a tanúskodásra, a bíraskodásra, a szombat megtartására, a vezetők kötelességeire vonatkozóan, amelyek egy figyelmeztetéssel zárulnak, hosszasan fejtegetve, hogy az ünnepeket a kellő időben meg kell ülni.

Dán: 1. izr. törzs, amely Jákob és Bilha (Ráchel ága) fiára vezethető vissza (Ter 30,4–6). Jákob áldása szerint „olyan mint a kígyó az úton, a vipera az ösvényen, amely a ló bokájába mar” (49;16–18). Mózes áldása azt mondja róla: „fiatal oroszlán, mely Básánból iramodik ide” (MTörv 33,22). Debora énekében: idegen hajókon tölti életét (Bír 5,17). A népszámláláskor ~ból (Szám 1,38 kk. és 26,42 kk.) 62 700, ill. 64 400 hadviselésre alkalmas férfit számoltak össze; ennek ellenére kis törzs volt (Ter 46,23; Szám 26,42; 1Krn 7,12: egyetlen család); a Bír 18,11 mindössze 600 harcost említ. A sorsvetéskor a Corea és Estaol közé eső terület jutott nekik (Józs 19,40–48; Bír 1,34; 13,2.25) Sefela É-i részén, de az amoriták a hegyvidékre szorították őket. É-on, ahova felhúzódtak, elfoglalták Laist és nehezítették az érintkezést Damaszkusz és a föníciaiak között (emiatt Ter 49,17!). Nevüket a 30,6; 49,16 a din (’igazságot szolgáltat’) szóra vezeti vissza. E népies magyarázat magva annyiban igaz, hogy föl lehet tételezni egy ~ nevű istent: Corea és Estaol vidékén buzgón tisztelték az igazságtevő napistent (vö. → Bet-Semes, → Sámson). – 2. város a Jordán egyik forrásánál abban az időben, amikor ~ törzse elfoglalta a szidoniaktól Laist – innen a neve (Józs 19,47; Bír 18,29; vö. Ter 14,14; MTörv 34,1). A város ősi (Bír 18,31) és kedvelt szentélyét I. Jerobeám is elismerte (1Kir 12,29; 2Kir 10,29; Ám 8,14). A „Dántól Beersebaig” kifejezésben (Bír 20,1; 1Sám 3,20; 2Sám 3,10; 17,11; 24,2; 1Kir 5,5; fordítva: 1Krn 21,2; 2Krn 30,5) Kánaán É-i határvárosára utal. Ma Tel Dan, arabul Tell-el-Kadi. Az A. Biran vezetésével 1966-tól folytatott ásatások során felszínre kerültek egy korai bronzkorból való település nyomai; a hikszoszok erődjének maradványai; a késői bronzkorban épült város (Lais?) tűz martaléka lett; a 2. vaskorig lakott terület volt.

Dániel (héb. Danijjél ’Isten a bírám’ v. ’El, a bíró igazságot szolgáltatott’): próféta (Mt 24,15), → Dániel könyvének főszereplője. Személyéről csak annyit tudunk, hogy Júda egyik tekintélyes családjából származott. Nebukadnezár Babelbe vitte, s 3 évig tartó képzés után → Béltsacár néven udvarába rendelte. Pontosán megtartotta a törv.-t, ezért Isten rendkívüli bölcsességgel áldotta meg (Dán 1,6), s az álmok (2,4), valamint a titokzatos szövegek (5) megfejtésének tudományát is megadta neki. Nebukadnezáron kívül (2; 4) Baltazár (5), a médek Dáriusa (6) és Cirusz (6,29) is igénybe vette szolgálatait. – Ez 14,14.20; 28,3 úgy említi ~t, mint akit igaz voltáról és bölcsességéről ismertek. De mert itt Noéval és Jóbbal, ezzel a két messzi múltból való, és nem is Izr. fiai közé tartozó férfival szerepel együtt, vsz. nem a prof.-ra, hanem egy másik személyre kell inkább gondolni. Ugaritban találtak egy himnikus hangvételő epikus művet (Akhat-eposz), amely egy Danel nevű királyról szól, aki igazságos bíró volt, védelmezte az árvák és özvegyek jogait, később azonban elvesztette (vö. Ez 14,20) egyetlen fiát, akiért éveken át könyörgött az istenekhez, s emiatt igen megtört.

Dániel könyve, Dán: protokanonikus, gör. részeiben deuterokanonikus ósz-i prófétai könyv, a 4. a → nagypróféták sorában. – I. Helye a kánonban. A héb. kánonban az egyéb iratok közé sorolták protokanonikus részeit. Deuterokanonikus részei Azarja imája (3,24–45), a 3 ifjú éneke (3,51–90) és megmenekülésének tört.-e (3,24.46–50); a Zsuzsannáról, Bélről és a kígyóról szóló részek (13–14. f.) csak a LXX-ből és a Theodotion-féle gör. fordításból

ismertek. A hagyomány ~ egészét sugalmazottnak tekinti. – II. Nyelve. A protokanonikus kv. egy része (2,4–7,28) arámul maradt fenn, a többi része héb. A. A. Bevan és mások is úgy vélik, hogy eredetileg az egészet héb.-ül írták, csak később fordították le az egyszerű népnek arám nyelvre. IV. Antiokhosz uralma alatt, a lázongások idején a héb. eredeti egy része megsemmisülhetett, ezért egészítették ki az arám „fordítással”. Csakhogy a 2,4–7,24 nem hat fordításnak. Inkább az ötlük szembe, hogy a héb. szövegben arám fordulatok találhatók. K. Marti föltételezi, hogy az egész arámul keletkezett, s csak később fordították le – legalább részben – héb.-re, hogy így a kánonba föl lehessen venni; a káldeusok szerepeltetése (2,4) jelenti az átmenetet az eredeti arám szöveghez. Ezt a nézetet erősíti, hogy Kumránban is találtak egy ~ töredéket. – G. Dalman az 1–6. és 7–12. f.-et 2 önálló műnek tartja, amelyek közül az elsőt arámul, a másodikat héb.-ül írták, majd amikor később a 2 kv.-et egyesíteni akarták, a bevezető részt (1–6) lefordították héb.-re, a 7–12. f.-ből az első látomást pedig arámra. A két rész közti különbségek nem akkorák, hogy 2 szerzőre kelljen gondolni. Föltételezhetjük, hogy a szerző arámul kezdte írni művét (2–7), később azonban számolt a Makkabeus fölkelés nyomán megerősödött nemzeti érzéssel, és azt is belátta, hogy gondolatai nem valók az egyszerű népnek, ezért héb.-ül folytatta munkáját. – A deuterokanonikus részek csak gör.-ül maradtak fenn, de nem is lehet kétséges, hogy arám, ill. héb. eredetire vezethetők vissza. – III. Keletkezése. Mivel a látomásokat egyes szám első személyben írták, mind a zsidó, mind a keresztény hagyomány Dániel próf.-nak tulajdonítja a kv.-et. Nem személyes előadással, inkább irodalmi formával van dolgunk. A szövegben előforduló perzsa szavak is arra vallanak, hogy a ~ a fogság utáni időben keletkezett. Ugyanakkor 3 gör. kifejezés (3,5: kitarosz 'citera', peszanterin 'hárfa' és szumponeja 'duda') alapján a hellén korszakra is gondolhatunk, mert közülük kettőre abban a sajátos jelentésben, ahogy ~ben szerepel, csak későbbi időből van adat. Az apokaliptikus részben a IV. Antiokhoszra vonatkozó utalásokból arra következtethetünk, hogy a szerző kortársa volt. Emellett szól a Szeleukidák korának föltűnően pontos leírása is (11,5–39). Ez után egy olyan rész következik (11,40–45), amely nem követi pontosan a tört.-i események menetét, s inkább a klasszikus próf.-i szövegek (vö. Iz 10,27 kk.) szimbolikus előadásmódjához áll közel. Mindebből arra következtethetünk, hogy ~ mai formájában (protokanonikus rész!) IV. Antiokhosz korában keletkezett. Innen érthető, hogy Sir 44–49: nem szerepel (ez Kr. e. 180-ból való), de azért lehetséges, hogy bizonyos részek korábbiak, sőt hogy a Babilonba hurcolt zsidóság körében születtek. – IV. Tartalma. A protokanonikus kv. 2 részből áll. Az 1. rész életrajzi-tört.-i jellegű (1–6), a 2. apokaliptikus (7–12). Bár a stílus és az anyag feldolgozása arra mutat, hogy ~ abban a formában, ahogy ránk maradt, egyetlen szerzőnek köszönhető, a különféle következtetések alapján föltehető, hogy bizonyos elbeszélések eredetileg nem azért íródtak, hogy ~nek részeit alkossák. A 2. és a 4–6. f.-ben Dániel a főszereplő (Dániel-ciklus), a 3. f.-ben Sadrak, Mesak és Abednegó. Ezen túlmenően: a 3. f. a 6. f.-tel, a 2. f. viszont a 4. f.-tel rokon, az 1. f. pedig bevezetésnek tekinthető. Az apokaliptikus részben maga Dániel számol be egy álomról (7) és 3 látomásról (8; 9; 10–12). E f.-ek keretétül egy világtörténelmi vázlat szolgál: 4 világbirodalom váltja egymást, s ezek egyre romlottabbak, egyre istentelenebbek. Ezt először a 4 különféle fémből való szoborral szimbolizálja a szerző (2), majd különféle állatokat szerepeltet mondanivalója kifejezésére (7). A 10–12. f. szintén ugyanarról a történelmi időszakról szól, ha már nem is képekben, azért még konkretizálás nélkül. Ezzel szemben a 9. f.-ben határozottan törekszik a történelmi események s kritikus mozzanataik időrendjének meghatározására. A deuterokanonikus részek betoldások (13: megmenekülés a szorongatott helyzetből egy gyermek révén; 14: Bél papjainak leleplezése és a nagy kígyó elpusztítása – 2 jellegzetes motívum a bálványimádás-ellenes zsidó vitairatokból), amelyek mellett a LXX és a Theodotion meglehetősen világos eltéréseket mutat. – V. Műfaja. ~ben gyakoriak az olyan kifejezések, amelyek a bölcsességi irodalomra jellemzők. Ugyanakkor az 1–6. f. érdekesítő elbeszélés, teleszöve tanító részekkel, ahogy az

a Kr. e. 5. sz.-tól szokásban volt. A szerző sok történelmi anyagot feldolgozott (udvari élet, szokások), ennek ellenére a tört.-iség nem volt számára elsőrendű fontosságú. A leírt történelmi események inkább az apokaliptikus előadásmód elemeiül szolgálnak. Innen érthető a pontatlanságok. – A 7–12. f. egyértelműen az apokaliptikus műfajt képviseli, amely a Kr. e. 2. sz.-tól a Kr. u. 3. sz.-ig különösen jelentős szerepet töltött be (→ apokaliptika). Az emberben és a földi hatalomban csaldóva, a feltartóztathatatlan hanyatlás és az istentelen uralom felülkerekedése láttán ~ felülről várja a megmenekülést, a sorsfordulatot: elérkezik Jahve napja és a kozmikus katasztrófák büntetésként elsodorják a választott nép ellenségeit, Izr. osztályrésze az örök uralom. – Az apokaliptikára jellemző, hogy a szerző régmúlt idők nagyjainak a neve alatt ír, a jelen esetben ez Dániel a néphagyományból, aki írott forrásban először ~ben jelenik meg (2; 5; 6). – VI. Értelmezése. A 4 világbirodalom azonosításában eltérnek a nézetek. A 2,37 kk.: az arany fej az újbabiloni birodalmat jelképezi; némelyek az oroszánban (7) is ezt látják. Ugyanakkor a kecskebak (8) – a 8,21 szerint (vö. Ter 10,2) – a hellén birodalmat jelenti; a sok rokon motívum alapján (7,8; 8,9: kis szarv; 7,8.20.25; 8,9–11,25: fennhézázó beszéd; 7,21; 8,10 kk.: harc a szentek népe ellen; 7,25; 8,11 kk.: a kultikus rend felforgatása) föltehető, hogy a meg nem nevezett 4. vadállat (7), továbbá a szobor vas lábai (2) szintén erre utalnak. Az, hogy a kis szarvon IV. Antiokhoszt kell érteni, eléggé nyilvánvaló, ha a róla szóló verseket egybevetjük azzal a képpel, amelyet az 1Mak 1 rajzol erről az uralkodóról. Ezen túlmenően a 8,9 kk. párhuzamos részei is erre vallanak: a 11,21–45 név nélkül szereplő királya senki más nem lehet, csak IV. Antiokhosz (vö. 8,9 és 11,41; 8,10 kk. és 11,36 kk., valamint 2Mak 9,10; 8,11 és 11,31; 8,23 és 11,21 kk.). A 70 évhétről szóló jövendölés utolsó hete (9) egybe is esik IV. Antiokhosz uralmával. Ezzel szemben a 2. és 3. birodalmat nem lehet ilyen egyértelműen meghatározni. Minthogy a gör. uralom a perzsa birodalmat váltotta fel (vö. 11,2 kk.), vsz., hogy a szerző a 3. birodalmon a perzsa birodalmat értette. Mivel az újbabiloni birodalom utolsó és a perzsa birodalom első királya közé még a médek királyát is közbeiktatta (vö. 6,1.29, valamint 8,1; 9,1; 10,1), az is föltehető, hogy a 2. birodalmon a médek birodalmát kell érteni. A 8,3 is föltételezi, hogy a perzsa uralmat a médeké előzte meg: a legnagyobb szarv (= perzsa birodalom) utoljára nő ki. A régi tört.-írás is ezt a sorrendet állította fel: Asszíria (~ben Babilon felel meg neki) – Média–Perzsia–Makedónia. – Ezzel az ún. „görög” felfogással egyre több exegeta szembehelyezkedett, s a többé-kevésbé hagyományos róm. álláspontot fogadta el, amelyet már az apokrif 4 Ezd (12,10 kk.) szerzője is képviselt, bár tudta, hogy nem ez az eredeti magyarázat. Eszerint a 4. birodalom a róm., ennek megfelelően a 3. a gör., a 2. a méd-perzsa. Ehhez a felfogáshoz az utolsó évhét szolgál kiindulásul: Krisztus fellépése (9). – VII. Teológiája. Mind a történelmi-életrajzi, mind az apokaliptikus rész azok számára készült, akik IV. Antiokhosz uralma alatt szorongatott helyzetükben választ kerestek kérdéseikre. A hellenista panteonnal szemben ~ Izr. mindenké föllött álló, örök Istene mellett száll síkra. Ő tartja kezében a világot és Ő irányítja a történelmet (2,21: „Ő taszít le és emel fel királyokat”), Babel urát is Ő bünteti meg göggyéért (5). – A tört. Isten országának megvalósulására irányul (2; 7). Ezt az országot nem Izr. építi fel, ~ nem a Makkabeusok harcától várja az új rendet (vö. 11,34), hanem Isten ajándéka, és elérkeztét egy titokzatos személynek, az → Emberfiának trónra emelése jelzi (7,13 kk.). Ezt megelőzi a szorongatás ideje, amikor is „sokan feltámadnak, némelyek örök életre, mások gyalázatra, örök kárhozatra” – így nyeri el ki-ki jutalmát v. büntetését (12,1 kk.). Az Isten országának szellemi arculatára, nem evilági jellegére a 9,24 utal.

darázs: A gör. szfékia (Bölcs 12,8), amely a héb. sirah (Kiv 23,28; MTörv 7,20; Józs 24,12) megfelelője, a Vespa crabro v. a palesztinai Vespa orientalis jelenti. Bruijel fölhívja rá a figyelmet, hogy a szokásos juh-, marha- v. lóbögöly nem okoz akkora ijedelmet az embernek, hogy ijedtében meneküljön, ahogy ez az idézett helyeken áll; egy másik ló~ fajta (Rhinoestrus purpureus), amelyről a Talmudban szó van, Palesztinában nem fordul elő. Az arab daraha ('bátorságát veszti') töből és ennek a 'félelem'-mel (vö. Eszt 9,2) való kapcsolatából L.

Koehler mégis arra következtet, hogy a héb. szó nem állatnév, hanem 'elbátortalanodás' v. 'csüggedtség' értelmű. Kiv 8,16–28: az arob vsz. egy homoki légyfajtára (bögyölyre) vonatkozik (Psychodidae), v. esetleg a gubacsdarazsat kell rajta érteni, ahogy a LXX és Vg fordítja.

dareikosz: I. Dárius Hisztaszpiszról elnevezett, 1 drachma értékű perzsa aranypénz. Ezd 8,27 és 1Krn 29,7 említi (anakronisztikusan).

Dárius: perzsa királyok neve. Az ÓSz-ben szerepel: **1.** A perzsák királya, aki megengedte a zsidóknak, hogy folytassák a Templom építését (Ezd 4,24–6,12; Ag 1,1: 2,1.10; Zak 1,1.7) – ez I. ~ Hisztaszpisz (ur. Kr. e. 521–485). Trónra lépésekor birodalmában lázadások törtek ki. 2 évvel később 19 csatában leverte 9 lázadó királyt. Egy 3 nyelvű felirat és egy relief (Behisztun) dicsőíti érte. Legfőbb gondja a birodalom megszervezése volt. (Ezt már → Círusz elkezdte.) Birodalmát felosztotta satrapaságokra és ezek élére szigorúan ellenőrzött satrapákat állított; Palesztina az 5. satrapasághoz (Abarnahara) tartozott. Egyiptomban csatornával összekötötte a Nílust és a Vörös-tengert, ezt sztélék maradványai tanúsítják. K-en egészen Indiáig kiterjesztette uralmát. Ny-on a gör. anyaországot támadta meg, hogy a kisázsiai gör. települések ellenállását megtörje, de Kr. e. 492: az Athosz-hegy közelében egy vihar elpusztította flottáját, Kr. e. 490: seregét Maratonnál legyőzték. Mielőtt ezt megtorolhatta volna, meghalt. – **2.** II. ~ Nothosz (ur. Kr. e. 424–404). A „perzsa ~” (Neh 12,22; vö. Dán 6,29) vsz. azonos vele. Gyakran szerepel az elephantinei → papiruszokban, de mindig csak úgy, hogy a király, perzsa jelző nélkül, ami érthető is, hiszen ezek az iratok az ő uralma idején keletkeztek. – **3.** A perzsák és médek királya (1Mak 1,1), III. ~ Kodomannusz (ur. Kr. e. 336–333 v. 330), akit Nagy Sándor legyőzött (Isszosznál: Kr. e. 333, Gaugamelánál: Kr. e. 331). 330 júl.-ban egy satrapa meggyilkolta. – **4.** A médek királya csak Dán-ben szerepel. Mint Ahasvéros (Xerxész) fia Baltazárt követte Babelben a trónon (Dán 9,1); a birodalmat részekre osztotta és 120 satrapa felügyelete alá rendelte (6,1 kk.). A profán tört. nem ismeri a méd ~t, és a korabeli babiloni szövegek annak lehetőségét is kizárják, hogy Baltazár (ur. Kr. e. 556–539) és Círusz (ur. Kr. e. 539–529) között még egy királlyal számoljunk. Így némelyek másolási hibára vezették vissza ezt a ~ nevet. Mások megkísérelték különféle uralkodókkal, hadvezérekkel azonosítani, de kevés sikerrel. Az exegéták tehát azt tételezik inkább fel, hogy a médek ~a annak a világtörténelmi vázlatnak (négy világbirodalom!) a szülőtte, amely Dán mondanivalójának keretétül szolgál. Eszerint (látszólag Iz 13,6; Jer 51,11.28 is megfelel neki!) Média követte Babilont a viláгурalomban, s az a méd, aki Babilont leigázta, természetesen csakis jelentős személyiség lehetett, olyan valaki, mint amilyen I. ~ is volt. Az irodalmi műfaj nem szól ellene e föltevésnek.

28. I. Dárius vadászaton. Fölötte szárnyas nap, az óperzsák istenének, Ahuramazdának jelképe. A három hasábos, ékírásos felirat a király nevét és címét közli óperzsa, elamita és babilóniai nyelven. 4,4 cm magas pecséthenger lenyomata. British Museum

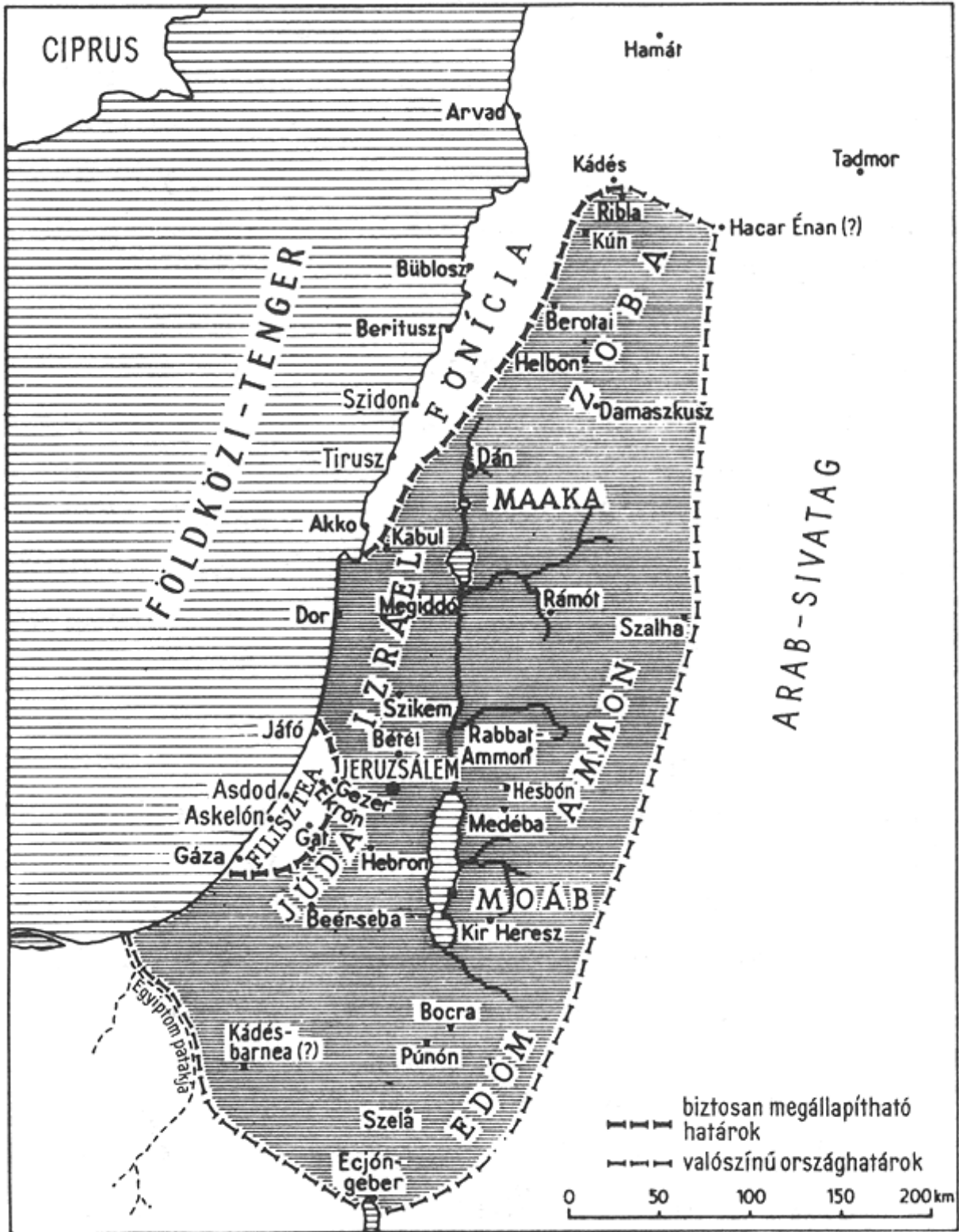

29. A trónon ülő Dárius, mögötte a fia, Xerxész, előtte egy méd férfi. 2,45 m magas mészkő relief Perszepoliszból

Dátán: → Abirám.

datolya: → pálma.

Dávid: Júda és Izr. királya (ur. Kr. e. 1004–965). A név még megfejtetlen; némelyek szerint 'kedvelt, szeretett', ill. 'apai részről testvér' értelmű; mások arra gondolnak, hogy (Saultól átvett) uralkodói név, az eredeti név ez esetben Elchanan v. Baal-Hanan volna (vö. Ter 36,38; 2Sám 21,19; 1Krón 1,49; 20,5). – A júdeai Betlehemből származott, Izájnak volt a legkisebb fia (1Sám 16,11; 17,12; 1Krón 2,15; Rut 4,17.22). Feleségei: Merab, Michal, Achinoam (a fia: Amnon), Abigail (a fia Kileáb v. Dániel), Maacha (a fia: Absalom), Haggit (a fia: Adonija), Abital (a fia: Sefatja), Egla (a fia: Jitream) és Batseba (a fia: Salamon, Simea v. Sammua, Sobab és Nátán; 2Sám 3,2–5). Más fiai: Jibchar, Elifelet (v. Elpelet), Nogach, Nefeg, Jafia, Elisama, Eljada, Elisua, Elpelet (tévedésből újra említve?); a lánya: Támár (5,13–15; 1Krón 14,3–7). A forrásokban (1Sám 16–2Sám 2,7) ~ először úgy szerepel, mint Saul fegyverhordozója. Azért vette Saul magához, mert fel tudta deríteni hárfájával (1Sám 16,18–23), ill. mert legyőzte Góljátot (17,55–18,5). Mint Saul fegyverhordozója és egyik csapatának vezére elnyerte a nép bizalmát, és Michal is megkedvelte. Saul féltékeny lett rá, és először csellel próbált tőle szabadulni, később nyíltan kiadta a parancsot elfogatására. Saul elől menekülve úgy jelenik meg ~ a júdeai pusztában, mint egy portyázó csapat vezére, aki átmenetileg a filiszteusoknak is szolgálatába szegődött. Saul halála után Hebronban Júda királyává kenik. Hosszú harcok, Isbaalnak, Saul törvényes utódjának és serege vezérének (Abner) meggyilkolása után lett Izr.-ben is király (2Sám 2,8–5,5). Uralma elején ~ elfoglalta a jebuzitáktól Sion várát és környékét – ez lett ~ városa, Jeruzsálem (5,6–9). Ezután egyesítette az addig önálló és olykor egymással is szemben álló (É és D!) törzseket, majd meghódította a kánaáni városállamokat és bekebelezte területüket. Innen érthető, hogy az É-i részen népszerű Saul családjával kíméletesen bánt (1,1–16; 13–16), hogy az Úr ládáját Abinadab házából először Obed-Edom házába, majd Kirjat-Jearimból Jeruzsálembe vitette (6,1–19), s hogy előkészületeket tett egy központi szentély létesítésére (7; 24,18–25; 1Krón 22,2–15: ~ gondoskodása az építőkről és az építőanyag megszerzése; 22,23–24: a papok és leviták szolgálata rendjének megállapítása; 22,25–26: utasítások az énekesek, színészek, kapuőrök és a kincstáros számára). A népszámlálás (2Sám 24,1–9), valamint az állandó hadsereg létrehozása (23,24–39; 27,1–15; 1Krón 11,26–47) és a különféle tisztségek (2Sám 8,15–18; 20,23–26; 1Krón 18,14–17) ~ központosító törekvéseire utalnak. Mindazáltal Izr. É-i részén lázadások törtek ki ellene, amelyeket el kellett fojtania (2Sám 20,1–22; vö. 16,5–13; 19,10–15.17–24), ezenkívül a Jordán egész Ny-i vidékét meg kellett hódoltatnia. Először a filiszteusokat támadta meg (5,17–25; 23,9–17); Edom és Arám élére – legyőzésük után – helytartót rendelt (8,3–14), Moáb adófizetője lett (8,2), Ammont országához csatolta (10,1–14; 12,26–31). Ugyanakkor Tirusszal baráti viszonyt tartott fenn. Mindez ~ nagyságát mutatja, de árnyoldala is volt: Batseba elcsábítása és Urija megöletése (11). Ehhez járultak a szomorú családi események: Támár meggyalázása (13,1–22), Absalom fölkelése és halála (15,1–19,9), mesterkedések az utódlás érdekében (1Kir 1). 70 esztendősen lehetett ~, amikor meghalt (1,1; 2,10–11). Nehemiás (Neh 3,16) és Krisztus (ApCsel 2,29) idejében még tudták, hogy hol van a sírja (→ cenaculum). – ~ volt a nagy és egységes Izr. megalapítója. Országá nem élte sokkal túl, mégis eszményként élt Izr. fiainak emlékezetében ~ is, az általa létesített birodalom is. Így lett előképe a Messiásnak, Izr. szabadítójának, aki ~ utódként jött el (2Sám 7,12–15; Iz 11,1.10: Vessző kél majd Izáj törzsökéből; Jer 23,5; Mt 22,42; vö. 9,27; 12,23; 21,9: Dávid fia), sőt úgy jelent meg mint újjáéledt ~ (Jer 30,9; Ez 34,23–31; 37,24–28; Oz 3,5). A hagyomány ~ művészi adottságainak emlékét is megőrizte: neki tulajdonítja Saul és Jonatán (2Sám 1,19–27), valamint Abner (3,33 kk.; vsz. nem teljes) siratóénekét, az egyik himnuszt (22; Zsolt 18) és ~ végrendeletét (2Sám 23,1–7). Szerepel a neve 73 (a LXX-ban 83) zsoltár élén is. S valóban hihető is, hogy ~ szerzett zsoltárt, ha a neki tulajdonított zsoltárok száma idővel sokasodott is a hagyományban.

30. Dávid és Salomon birodalma Kr. e. 1000–930 között

Dávid városa: → Jeruzsálem.

Debir: város Negeb tartományban. Józs 15,15–19; Bír 1,11–15 szerint a kenizita Otniel meghódította, így Júdához kellett tartoznia (de vö. Józs 10,38; 11,21; 12,13). 15,49; 21,15; 1Krn 6,43 papi városnak mondja. Józs 11,21: az áll, hogy korábban → anakiták lakták. Józs

más néven Kirjat-Szefernek (15,15), ill. Kirjat-Szannának mondja (15,49). Fekvése vitatott: némelyek 20, mások 9 km-re teszik Hebrontól.

Debora (héb. 'méhecske'): az ÓSz-ben két asszony neve. – **1.** Rebekka dajkája, akit Bétel mellett temettek el a Gyásztölgy alá (Ter 24,59; 35,8). – **2.** Próf.-asszony (Bír 5,7: Izr. anyja), az egyetlen ismert bírónő. Lappidot felesége volt, Ráma és Bétel közt lakott, s amikor Izr. fiai peres ügyeikkel hozzá fordultak, Efraim hegyén ült törv.-t. Isteni sugallatra arra ösztönözte Bárakot, hogy vonuljon hadba Jabin hadvezére, Sziszera ellen (4,4–14). Ennek emléke az egyik legrégebb és legszebb győzelmi ének (5,2–31), bár a szöveg némely helyen sérült.

Dedán: ósz-i nép és a vidék, ahol ez a nép élt. A Ter 10,74; 1Krón 1,9,32 a kusiták (hamiták) közé sorolja, a Ter 25,3 ellenben Joksantól, Ábrahám és Ketura fiától származtatja őket. Az Edommal szomszédos É-i arab törzseket (→ Arábia) kell rajta érteni (Jer 49,8; Ez 25,13). Az ún. tömjénút mentén, Jatrib és Tema közt volt a központjuk. Iz 21,13: és Jer 25,23: az arab Temával és Buzzal együtt szerepel. Jó karavánvezetők, ill. kereskedők hírében álltak (Iz 21,13; Ez 27,20; 38,13).

Dekalógus: → Tízparancsolat.

Dekapolisz: → Tízváros.

dél, D: → égtájak.

Delila (héb. 'leomló hajfür'): Sámson kedvese, aki kitartóan kérdezősködve kicsalta tőle ereje titkát (Bír 16,4–22).

Démász (gör.-ből, vsz. a Demetriosz név rövidített változata): róm. keresztény, Pál munkatársa. Üdvözölte a kolosszeieket (Kol 4,14) és Filemont (Filem 24), s talán ő volt az is, aki „a világ kedvéért” elhagyta Pált és Tesszalonikába ment (2Tim 4,10). A későbbi hagyomány kedvezőtlenebbül ítélte meg, mint ahogy Pálnak ez a levélrészlete megengedi.

Demetriosz (gör. Déméterhez, a 'földanyához tartozó'): 3 szír király és 2 úsz-i személy neve. – **1.** I. ~ Szótér (ur. Kr. e. 162–150) IV. Szeleukosz Philopator fia. Úgy került trónra, hogy unokaöccsét és elődjét, IV. Antiokhosz Eupator meggyilkolta. Júdában Alkimuszt megtette főpaprak, és elküldte Liziászt, Nikanort és Bakchideszt, hogy Alkimuszt elismertessék. Alexander Balasszal folytatott harcában igyekezett megnyerni Makkabeus Jonatánt. Jonatán rá is állt látszólag a barátságra, de a valóságban kitartott Alexander mellett, aki végül le is győzte a Szeleukida királyt (1Mak 7,1–10,50; 2Mak 14,1–10). – **2.** II. ~ Nikanor (ur. Kr. e. 145–140 és 129–125). Gyengekezű uralkodó volt, nem tudta a trónját megvédeni sem a pártusok királyától, I. Mithridatésztől, sem ellenségétől, Alexander Balasztól v. VII. Antiokhosztól; végül Alexander Balasz fia, Alexander Szabinász ölte meg. Jonatán meggyerésére – aki Alexander Balasszal tartott – különféle ajánlatokat tett; később Johannesz Hürkánosznak már nem is kellett tekintettel lennie erre a Szeleukida királyra (1Mak 10,67–14,3). – **3.** III. ~ Eukairosz (ur. Kr. e. 95–88): VIII. Antiokhosz Grüposz fia. Fivérével, Philipposzal szövetségbe sikerült Szíria egy része fölött az uralmat megszereznie. A farizeusok segítségül hívták Alexandrosz Janneusz ellen; Szichemnél ütközött meg vele és legyőzte. Később visszaélései miatt a nép ellene fordult, így kénytelen volt visszavonulni Damaszkuszba. A pártusok fogságában halt meg. – **4.** Demeter: ezüstműves Efezusban, aki Artemisz templomának kicsinyített másait árulta. Tartott tőle, hogy Pál beszédeinek hatására föl kell hagynia jól jövedelmező foglalkozásával, ezért lázadást szított; emiatt hagyta el Pál Efezust és ment Macedóniába (ApCsel 19,23–20,2). – **5.** Keresztény, akit a 3Jn 12 halmoz el dicséretekkel, egyébként azonban nem lehet tudni, ki volt.

démon: A gör. daimón eredetileg mindenfajta emberfölötti hatalmat jelentett, beleértve az isteneket is. Később a néphit szerint a gonosz szellemek, a halottak, kivált a még el nem

temetett v. erőszakos halált halt halottak lelkei a ~ok, akik mint kísértetek folytatják üzelmeiket. Később a kísértetet v. bármi természetes okra vissza nem vezethető rossznak a szerzőjét nevezték ~nak. Ilyen értelemben a ~ egyedi, sőt csoportnevet is fölvehet. – Az ÓSz-ben nincs összefoglaló neve a ~oknak v. a gonosz lelkeknek. A lélek (ruah) – mint személy – lehet ugyan gonosz (ra ah), de akkor is Isten hatalma alatt áll (1Sám 16,14.23; 18,10; 19,9; 1Kir 22,21); Isten lelkeként a ~ok a héb. szövegben elohim néven szerepelnek (1Sám 28,13; Iz 8,19). Izr. fiai számoltak a ~okkal v. gonosz szellemekkel, de sem egyedi, sem csoportnevet nem adtak nekik. A MTörv 32,1: és a Zsolt 105,37: a bálványokra alkalmazott megvető sedim kifejezés vonatkozik rájuk, de tkp.-i mivoltuk nem derül ki egyértelműen. Hogy Bábel és Edom teljes pusztulását érzékeltesse, sőt kiszíneze, Iz 13,21; 34,14 (vö. Jel 18,2) különféle állatokon kívül bakkecskeszerű lényeket (seirim) is szerepeltet, amelyek a pusztában v. a romok közt tanyáznak; ugyanezt a kifejezést a Lev 17,7; 2Kron 11,15 a bálványokra vonatkoztatja (vö. Zsolt 96,5; Bár 4,7). Iz 34,14 a bakkecskére emlékeztető lényeken kívül a női Lilítet is szerepelteti, minden bizonnyal babilóniai hagyományra visszavezethetően. – A Zsolt 91,6: „a nappal pusztító dögvész”-en föltehetően hógutát kell érteni. Ebből arra lehet következtetni, hogy a ~ra vonatkozó elképzelések az ÓSz népének hite szempontjából nem játszanak szerepet, inkább csak a költői leírás eleme v. a megvetés kifejezőeszköze a ~. – Az ósz-i apokrif iratokban már sokkal inkább úgy szerepelnek a ~ok, mint akik tévútra vezetik az embert, és Istennek ellenségei: bukott → angyalok, akiknek bukása saját gögjük következménye. Az etióp Hénoch kv.-ében a mohóság okozta bukásukat (a Ter 6,1–4 folytatásaképpen erősen kiszínevezve), a szláv Hénoch kv.-ében viszont azért buktak le, mert fellázdak Isten ellen. A ~ok a Sátán alattvalói. A rabbinista irodalomban még nagyobb a ~ok szerepe: az a feladatuk, hogy ártsanak az embereknek. Az emberek ezért félnek tőlük, és félelmükben különféle védekezési módokhoz folyamodnak; ennek jegyében – bár hivatalosan elvetették őket – a nép körében különféle babonás szokások, varázslások is elterjedtek. A ~ok tisztátalan helyeken tanyáztak és érzéki igényeik is voltak. Innen érthetően, bár több nevük volt, a leggyakrabban mégis tisztátalan lélek néven szerepelnek a forrásokban. – Az ÚSz-ben a rabbinista irodalomtól eltérően a megszállottakról (→ megszállottság), ördögűzésekről (→ ördög) szóló részletek ellenére szembetűnően háttérbe szorulnak a ~ok, Isten ellenségének, a Sátánnak alattvalói (Mt 25,41; 2Kor 12,7; Ef 2,2; Jel 12,7). A keresztény tudatában van, hogy Krisztusba vetett hite győz a Sátán és angyalai fölött. – Az ÚSz-ben a ~okra a sajátosan zsidó elnevezés (tisztátalan lélek) vonatkozik. A pogány kultusz végső soron a ~nak szól (1Kor 10,20 kk.; 2Kor 6,15 kk.; Jel 9,20; vö. Hénoch 99,7; Jubileumok kv.-e 1,11; 22,17). A ~ok veszélyeztetik a hívők életét (Ef 6,12; 1Jn 4,1). Pál a rejtélyes tövist, amelyet a testében hordozott (2Kor 12,7), a Sátán angyalának tekinti. Az idők végén különösen nagy erővel fognak működni a ~ok (1Tim 4,1), de már a jelenben is örök tűz az osztályrészük, vezérükkel, a Sátánnal egyetemben (Mt 25,41; vö. Júd 6). Összefoglalóan elmondható: az ÚSz a Krisztusba vetett hittel megszabadította az embert a ~októl való félelemtől.

**31. Az asszír Pazuzu démon: embertestű, ördögarcú, madárlábú, szárnyas keveréklény.
Kr. e. 7. sz.**

dénár: római ezüst → pénzérme. A róm. császár képmása és felirata volt rajta (Mt 22,19 kk.) és kb. 1 drachmát ért. Ennyi volt egy szőlőmunkás napszáma (20,2.9.13); nehéz időkben, drágaság idején ennyibe került egy mérő búza v. árpa (vö. Jel 6,6).

Derbe: város a kisázsiai Likaóniában. Kr. u. 41: Claudius róm. császár Galácia róm. tartományhoz csatolta. Pál kétszer is meglátogatta: az első (ApCsel 14,6 kk. 20 kk.) és a második (16,1) missz. útja alkalmával. Kísérői közül ~be való volt Gájusz (20,4). – ~ ma Kerti Höyük (Törökország).

Deutero-Izajás, Második Izajás: a szaknyelvben így nevezik az Iz 40–55 prof.-i szövegeinek ismeretlen és névtelen szerzőjét; → Izajás könyve.

deuterokanonikus (gör. 'a második kánonhoz tartozó'): Sziénai Szixtusra (1520–69) visszamenő elnevezése a Biblia azon kv.-einek, amelyeknek kánoni voltát egy ideig v. egy időben kétségbe vonták. Az elnevezés nem szerencsés: azt a téves látszatot kelti, mintha az Egyh. két → kánont állított volna fel. Az egyik, ill. az első az egész Egyh. által egybehangzóan sugalmazottnak tekintett, legrégebbi (→ protokanonikus) szentírási kv.-eket foglalja magában, a későbbi másodikban pedig a Bibliának azok a kv.-ei kaptak utólag helyet,

amelyek az elsőbe nem kerültek, ill. nem kerülhettek bele. Ezért egyértelműbb Euszébiosz szóhasználata, aki az úsz-i kv.-eket 3 csoportra osztotta: 1. homologumena = elismert (ez felel meg a protokanonikusnak), 2. antilogumena = vitatott (vagyis ~), 3. nota = téves, nem törv.-es, nem elfogadott. – A ~ kv.-ek: az ÓSz-ből: Tób, Jud, Bár, Bölcs, Sir, 1Mak, 2Mak, Dán és Eszt gör. kiegészítései; az ÚSz-ből: Zsid, Jak, 2Pét, 2Jn, 3Jn, Júd, Jel.

deuteronomikus: általában a Deuteronomiummal (MTörv) rokon ósz-i irodalom jelzője. A MTörv nagy hatással volt a későbbi irodalomra; az ÓSz kv.-ei közül többet a MTörv szellemében írtak v. dolgoztak át. Különösen Józs, a Bír és a Kiv mutat erős ~ hatást mind tartalmában, mind stílusában. A közbülső Sám-ra jóval kisebb a ~ hatás. Mégis elterjedt az a nézet, hogy ~ körökben keletkezett egy nagy tört.-i mű (az ún. ~ tört.-i munka), amely felölelte Józs-tól a Kir-ig az összes kv.-et, és amelybe a bevezető 1–4. f. révén maga a MTörv is beleépült. E fölfogás szerint a kv.-ek eredetileg összetartoztak, egységet alkottak. Vannak azonban érvek, amelyek ez ellen szólnak. Így pl. a Bír és a Kiv tört.-fölfogásában nagy különbség tapasztalható. A Bír a romlás – imádság – szabadulás sémát követi, ill. szakaszosan újra meg újra ahhoz tér vissza. Ezzel szemben a Kiv-ban az egyre fokozódó hűtlenség és bűn végül föltartóztathatatlan romláshoz vezet. Bárhogy ítéli is meg valaki ezt az ellentmondást, mindenképpen bizonyos, hogy mind a Bír, mind a Kiv ~ mű. S a MTörv hatása még más helyeken is kimutatható az ÓSz-ben. Jer mai alakjában szintén ~ átdolgozásnak látszik; a Krón és a két Mak esetében szintén kimutatható a MTörv hatása. – További kérdés, hogy vajon Mózes többi kv.-ére is hatott-e a MTörv, s ha igen, milyen mértékben. Ezeknél éppúgy szó lehet e kv.-ek ~ átdolgozásáról, mint arról, hogy e kv.-ekbe bizonyos ~ részek beleépültek. Újabban némelyek a számba jövő részek (pl. Kiv 12,24–27; 13,1–16; 19,3–8; 23,20–33) önállóságát hirdetik, s arra hivatkoznak, hogy a ~ teol.-nak túlságosan kevés eleme mutatható ki bennük, és a megfogalmazásuk sem olyan lehiggadt, mint a MTörv-é, így inkább a későbbi MTörv-et megelőző állapot termékeinek tekinthetők. Igaz, vannak olyan tanító jellegű szónoki helyek, amelyek ~ körökből származnak, mégis inkább elő ~nak tekinthetők.

deuteronomikus történeti mű, Dtr: → történetírás.

Deuteronomium, D: → Második Törvénykönyv.

diadém: → korona.

diadokhoszok (gör. 'utódok'): Nagy Sándor hadvezérei, akik halála után osztottak a világbirodalmon. Antigonuszé lett Líkia, Pamfília, Frígia; Antipateré Makedónia, Görögország; Ptolemaioszé Egyiptom (→ Ptolemaioszok); Szeleukoszé Szíria és Babilónia (→ Szeleukidák); Lüzimakhoszé Thrákia; Eumenészé Kappadókia és Paflagónia.

diakonissza: Pál ap. úgy ajánlja Főbét a róm. egyh.-nak mint „nővérünk”-et és a kenkreai egyh. diakonoszát, de vitatható, hogy a diakonosz itt állandó tisztségre utal-e v. csak Főbe szolgálataira, amelyeket a kenkreai egyh.-nak tett. 1Tim 3,12 vsz. ~kra kell gondolnunk, nem a diákonosok feleségeire; a szóhasználat még nem volt egyértelmű, a diakonosz egyszerűen szolgálattal megbízott személyt jelölt, függetlenül attól, hogy férfi volt-e v. nő. Később először K-en, de az 5. sz.-tól Ny-on is szerepelnek az irodalomban a ~k: tanítanak és keresztelnek. A róm. katolikus egyh.-ban nem vált intézménnyé a ~k működése. → özvegy.

diákonus (gör. 'felszolgáló'): eredetileg az a személy, aki étkezéskor felszolgált (Jn 2,5.9). Az ÚSz-ben több jelentésben szerepel: 1. általában jelenti valakinek a szolgáját (Mt 22,13) v. valamelyik embertársát (Mk 9,35; 10,43; Mt 20,26; 23,11). Ilyen értelemben a pogány fölöttes is Isten ~a (Róm 13,1–4). – 2. Szűkebb értelemben mindenki Krisztus (Jn 12,26; 2Kor 11,23) v. Isten (6,3 kk.) ~a; Pál magát is, másokat is, akik mint ap.-ok v. evangélisták Krisztust szolgálták, Isten (1Tesz 3,2) v. Krisztus (1Kor 3,5; Kol 1,7; 4,7) ~ának nevezte. – 3. Átvitt értelemben lehet az ember valamely hatalomnak v. szellemi értéknek a Sátánnak v. az

igazságnak (2Kor 11,14 kk.), az ev.-nak (Ef 3,6 kk.; Kol 1,23), a bűnnek (Gal 2,7), a körülmetelésnek (Róm 15,8), az új szövetségnek (2Kor 3,6) is a ~a. Ezeken a helyeken (1–3) a Vg-ban minister szerepel, s ennek felel meg a magyar szolga szó. – 4. Utalhat a ~ (Vg: diaconus, s magyarul is diákonus) arra is, aki egy egyh.-i közösségben bizonyos feladatokat lát el a hierarchia kialakulása idején. A Fil 1,1: a ~ok együtt szerepelnek az előljárókkal, de hogy mi volt a feladatuk, az itt nem válik világossá; más helyen (1Tim 3,8–13) azonban pontosan fel vannak sorolva a kötelességeik. Elsősorban hivatalos ügyeket intéztek és szeretetszolgálatot teljesítettek a közösségben. Jóllehet az ApCsel 6,1–7: a ~ szó nem fordul elő, főleg erre a helyre vezetik vissza (elsősorban a katolikusok) a ~ságot és a ~ok feladatait. Eszerint az igehirdetést és a rászorulókkal való törődést szétválasztották egymástól, és ez utóbbit 7, erre kiszemelt férfira bízták; az ap.-ok rájuk tették a kezüket (→ kézföltétel). A 6,8–14 és 8,5–13: a 7 (gör., hellenista) ~ az ev.-ot is hirdette, vitázott és keresztelt, így itt jóval nagyobb a szerepük, mint a Fil 1,1 és 1Tim 3,8–13 v. az ApCsel 6,1 kk. szerint. P. Gaechter a 6–8: szereplő ~okat úgy tekinti, mint az ap.-ok hatalommal felruházott (fölszentelt) társait, akik a gör.-ök térítésére és lelki gondozására voltak hivatva, így a Fil 1,1 és 1Tim 3,8–13 által említett ~októl merőben különböztek. Annyi bizonyos, hogy sem a tisztséget, sem a ~ nevet nem lehet zsidó v. hellenista előzményre visszavezetni: a kifejezésnek az ősegyh.-ban alakult ki az az értelme, amelyben a ~ szó minden nyelvbe átkerült.

diaszpóra: A 'szétszórtság, szórvány' értelmű gör. szó a LXX-ban szépítő jellegű (eufemisztikus) megfelelője a sokkal keményebb és durvább héb. kifejezéseknek, amelyek elűzésre, kitaszítottásra (MTörv 30,3–4; Neh 1,9; Zsolt 147,2) utalnak, és a vele járó zaklatottságot, félelmet (MTörv 28,25; Jer 34,17; Dán 12,1) érzékeltetik. Ahol a héb.-ben golah v. galut szerepel (Ám 1,6–9; Jer 52,31; 24,5; 28,4), a LXX soha nem él a ~ szóval, hanem a 'fogság, börtön', ill. 'száműzés' értelmű szót használja. Lehetséges, hogy a gör. zsidók azért enyhítettek a héb. kifejezésen, mert kevésbé érezték keménynek az elhurcolást (az asszír és babiloni hódítók idején: Kr. e. 721, 597, 587), ill. a fogságot (Neh 1,9; 2Mak 1,27; Zsolt 147,2); így válhatott a ~ olyan kifejezőeszközzé, amely egyszerűen arra utal, hogy a zsidóság valahol a világon kisebbségben él a pogányok között. A későbbi zsidóság körében tovább módosult a ~ értelme, ill. értéke világtört.-i jelentőséget tulajdonítottak neki, s szinte jótéteménynek tekintették. Az ÚSz-ben, ha nem is mindig (vö. Jn 7,35: a szokásos értelemben), de olykor a keresztényekre vonatkozik, akiknek a mennyei Jeruzsálem a hazájuk, így a földön mintegy ~ban élnek. A ~ a salamoni birodalom bukásával kezdődött (vö. 2Kron 8,2–6), és még az első elhurcolás előtt voltak, akik – kereskedők lévén – kivándoroltak Palesztinából. E. Drioton szerint Amenemope bölcsességének héb. előzménye volt, s ez úgy magyarázható, hogy a Kr. e. 7. sz. végén Egyiptom középső részén élt egy izr. csoport. Az első jelentősebb izr. telepet Babilonból ismerjük: a zsidók többsége Cirusz rendelete után is Babilonban maradt; ez a telep egészen a középkorig fennmaradt. Jelentős izr. település volt Elephantinében is, de másutt is éltek még zsidók Egyiptomban (így Alexandriában) a hellenista róm. időkig (vö. 1Mak 15,16–23). Szíriában Antióchia volt a ~ központja. Az ap.-ok idején kb. 150 zsidó telepet tartottak számon: Görögországban, Rómában és Círénétől a pártusok birodalmáig (vö. ApCsel 2,9 kk.). A kb. 4 500 000 zsidó a róm. birodalomban a lakosság 8 %-át tette ki. Rómában egyre nőtt a zsidók tekintélye, kivált Nero idején: a tkp.-i zsidó negyeden (Trastevere) kívül is sok felirat emlékeztet rájuk. Hamarosan ~k keletkeztek Galliában, Hispaniában és germán földön is (a 4. sz.-ban Köln is jelentős zsidó településnek számított). – A ~ban élő zsidóság arculatára – kivált Kr. u. 70: a jeruzsálemi templom elpusztulása utáni időben – leginkább a zsinagóga nyomta rá a bélyegét. Jeruzsálemmel a közös naptár, a zarándoklatok, a zsinagógák hasonló belső berendezése, a levelezés és a templomadó fizetése révén maradtak a ~k kapcsolatban. Ezen túlmenően a vezetők és ezek képviselői gyűjtöttek adományokat és látogatták a ~kat. A ~ban élő zsidók felfogásukban kevésbé voltak szűkkeblűek, mint a palesztinaiak (→ judaizmus), így köreikben könnyebben

gyökeret eresztett az a gondolat, hogy az egy Isten minden népnek az Istene. A ~ a kereszténység terjedését is előmozdította. A LXX szintén ~ban keletkezett. Ez került bele később a keresztény Bibliába, ezért a talmudista zsidóság el is vetette. De a prozeliták révén sok jó szándékú pogány számára is egyengette a ~ az utat az egyistenhit és ezen keresztül a kereszténység felé. Az ap.-ok először a ~ban élő zsidók zsinagógáiban hirdették Krisztus ev.-át.

Diatesszaron (gör. 'egy a négyből'): Tatianosz 170 k. szerkesztett → evangélium harmóniája. Lehetséges, hogy Tatianosznak egy Consensus Evangelistarum létrehozása volt a szándéka munkájával, amelyet gör.-ül írt meg, és maga fordított le szír nyelvre. (Miután 1933: fölfedeztek egy gör. töredéket, azt a korábbi föltevést, amely szerint a ~ szír nyelven keletkezett, egyre inkább feladták, ha újabban egy szír magyarázat töredékeire hivatkozva némelyek ismét visszatérnek is hozzá!) A ~nak Szíriában nagy hatása volt; elég hosszú ideig csakis ebben a formában olvasták a szír egyh.-ban az ev.-ot, s csak az 5. sz.-ban szorította háttérbe a Pesitta (→ Szentírás). A ~ eredeti szövege nem maradt fenn, csak rekonstruálni lehet különféle források alapján, amelyek közül a legfontosabbak: a szír íróknál található idézetek, Szt. Efrém örményre lefordított Tatianosz-kommentárja, egy késői arab fordítás és a G. Messina által fölfedezett perzsa fordítás. Ny-on a Codex Fuldensis tartalmaz egy régi lat. szövegre visszavezethető, Lüttichben (= Liege-ben) készült németalföldi ötvözetet az ev.-okból, de azt, hogy ez közvetlenül a ~ hatására keletkezett, erősen vitatják.

diatribe (gör. 'társalgás'): stílusirány, ill. műfaj, amely a tanulmány és a párbeszéd összeötvözése révén keletkezett. Szókratész és a szofista körök párbeszédeiből fejlődött ki, s főleg a cinikus-sztoikus filozófia, név szerint különösen Epiktétosz kedvelte. Sajátossága, hogy míg a párbeszédben tényleges ellenfél vitatkozik, itt képzeletbeli az ellenfél, aki szónokias-fellengzős, sőt nemegyszer gunyoros kérdésekre kérdéssel válaszol. Nem nyugodt hangvétellű nagyobb egységekből, hanem rövid, találó mondatokból áll, amelyek ereje az éles szembeállításokban és a gyakori megszemélyesítésben rejlik. Amellett van tere a tkp.-i érvek kifejtésének is. Ennek során az ellenfelek gyakran folyamodnak természetből vett hasonlatosságokhoz, valamint a bizonyításnak a fortiori, a minore ad maius és a maiore ad minus módjához. Pálnál R. Bultmann bizonyította a ~t. Pál nem lehetett azon a nézeten, hogy a kinyilatkoztatáson az ev. hirdetője és a hallgatóság egyenrangú félként vitatkozhat, mégis felhasználta a ~ nyújtotta lehetőségeket a meggyőzés eszközeként, ill. módszerül, különösen a Róm-ban. Itt az ap. képzelt ellenféllel (Róm 9,19; 11,19) vitázik, s a kérdések és ellenkérdések (3,5; 4,1; 6,1 stb.) éppúgy megtalálhatók benne, mint az antitézisek (Isten-világ, lélek-test, törvény-hit stb.), a megszemélyesítések (10,6; 6,12; 15,3-8), a természetből vett hasonlatosságok (11,17-24) és a bizonyításnak a minore ad maius és a maiore ad minus formái (5,9; 8,32; 11,24; 5,15.17; 11,12).

Dibon, Dibon-Gád: 2 ósz-i város neve. A fontosabb a moábiták földjén feküdt. Egy időre elfoglalták az → ammoniták (Szám 21,30), később Ruben v. Gád birtoka lett (Szám 32,3.34; Józ 13,9.17), ezért Dibon-Gádnak is nevezték. Iz 15,2; Jer 48,18.22 ismét a moábiták városaként említi. ~ból származott a moábiták királya, Mesa (ur. Kr. e. 840 k.), akinek sztéléjét megtalálták ~ban. Ma Dibon, a Holt-tengertől 20 km-re K-re, az Arnontól É-ÉNy-ra fekszik. Az 1950 óta folyó ásatások során felszínre került leletek szerint a korai bronzkortól az arab időkig lakott volt, a Kr. e. 1900-1300 közti évszázadokat kivéve. Egyebek közt egy nabateus-róm. templom maradványait is feltárták.

dicsekvés: I. Az ÓSz elismeri jogosnak bizonyos emberi tulajdonságok dicséretét (Péld 31,31), de azt tartja helyénvalónak, ha az embernek nem a saját szájából származik, hanem a máséból (27,2). Bünnel, gonosszággal dicsekedni az Isten-ellenes magatartás netovábbja (Zsolt 10,3; vö. 97,7). – II. Az ÚSz-ben Pál elítéli a ~t, és egyáltalán az emberi tulajdonságok

dicséretét. Az embert Isten kegyelme mentette meg, nem a saját tetteinek köszönheti az üdvösségét, „hogyan senki se dicsekedhessen” (Ef 2,9; vö. Róm 3,27; 1Kor 1,29). Jer 9,23 kk.-höz kapcsolódva Pál kétszer is figyelmeztet „Aki dicsekszik, az Urban dicsekedjék” (1Kor 1,31; 2Kor 10,17; vö. Róm 5,11; Fil 3,3), vagyis Krisztus keresztségével (Gal 6,14) v. az eljövendő, rá váró dicsőség reményével (Róm 5,2). Az ev. hirdetése terén elért eredményeit Pál nem tekinti oknak a ~re (1Kor 9,16), ezeket Istennek tulajdonítja (15,10). De mert szorongattatásaiban, „gyöngeségeiben” (Róm 5,3; 2Kor 4,7–11; 11,23–30), valamint az általa megtérített keresztények hűségében és hitében (1Tesz 2,19; 2Tesz 1,4; Fil 2,16; vö. 2Kor 1,14; 7,4.14; 8,24; 9,2) Isten ereje nyilvánult meg, ezeket méltónak tartja a velük való ~re. 10,1–12,12: Pál ap. ellenségei értetlensége miatt ~re kényszerült, ezért „dicsekszik” az osztályrészéül jutott kegyelmi ajándékokkal, valamint szenvedéseivel, de hangsúlyozza: ezt balgaságában teszi (11,17; 12,11).

dicsérő áldozat: → hálaáldozat.

dicsőítés, dicséret, magasztalás: A magyar szó csak megközelítőleg felel meg a héb. todah szónak, amely eredetileg annyit jelentett, mint 'helyeselni, elismerni'. A gör. doxazein szónak már inkább megfelel a magyar (meg)becsül, (meg)tisztel/dicsér, dicsőít. Ugyanakkor a berekah, ill. eukharisztein, mint kultikus kifejezés, a hálán kívül az áldozatbemutatáshoz hozzátartozó cselekmény dicséretét is érzékelteti. – A ~ a teremtmény válasza Isten teremtő és üdvözítő munkájára (Zsolt 40,4; ApCsel 4,21); a választott nép tagjainak alapvető föladatuk a ~ egész életükben (Zsolt 30,10; 88,11 kk.; Iz 38,18 kk.); a ~ az egész örökkévalóságon át folytatódni fog (Jel 7,9–17). – A ~ mindenekelőtt a kultuszban jelenlevő Istent illeti meg a közösség részéről (Zsolt 111,1; Róm 15,6); sőt az áldozat szerepét is betöltheti a ~ (Zsolt 50,23; 69,31 kk.). Különösen a szövetség népéhez való tartozás, az erre való kiválasztottság és a megváltás szolgál a ~hez indítékul (Kiv 15,1–18; Ef 1,3–14). A teremtett világ a létével dicsőíti Istent (Zsolt 19,2–7; 29; 104). Az angyalok is bekapcsolódnak Isten ~ébe (148; Jel 4,8); már most együtt dicsőítik az emberekkel az Istent (5,9–14). A világtört. és az üdvösség tört.-e Isten ~ében teljesebb ki (Róm 11,33–36). → doxológia, → Isten dicsősége.

dicsőítő áldozat: → hálaáldozat.

dicsőítő ének: → himnusz.

dicsőség: → Isten dicsősége.

Didimusz: → Tamás.

didrachma: → pénzérme, → templomadó.

díj: → bér.

Dina (héb. 'jogi vita'): Jákob és Lea lánya. Szichem fejedelmének, Hámornak a fia, Szichem meggyalázta. Ezt bátyjai, Simeon és Lévi (szintén Lea fiai), ill. a későbbi hagyomány szerint Jákob fiai valamennyien véresen megbosszulták (Ter 34,7–31; 49,5). Szichem kánaánita lakói közt ~ képviseli Izr.-t (vö. Bír 9,1–6).

Dionüosz, Bacchus (gör. vsz. 'Zeusz fia'): a bor eredetileg tesszáliai, később gör.–róm. istensége. Alakjában vsz. egy É-i vegetáció- és egy trákiai boristentesség olvadt össze. A mitológiában Zeusz és Szemele fia. Szt. állata a bika és a kecskebak, szt. növénye a borostyán. Ünnepe a leghíresebb költők, zeneszerzők, énekesek és színészek mutatták be művészetüket. ~ kultuszát főleg Nagy Sándor terjesztette, így érthető, hogy a Szeleukida uralkodók a zsidókat is kényszerítették, hogy ~ ünnepe borostyánkoszorút viselve vegyenek részt a fölvonuláson (2Mak 6,7); s az is, hogy Nikanor azzal fenyegetőzött, hogy a jeruzsálemi templom helyén hatalmas ~-templomot épít (14,33).

Dioszpolisz: → Lidda.

Diotrefesz (gör. 'Zeusz által táplált'): vezető ember lehetett abban a közösségben, amelynek a 3Jn szól. Nem akarta az öreg-et (preszbüterosz) elismerni és az általa küldött testvéreket befogadni, sőt azokat is akadályozta, akik erre hajlandók lettek volna. Ezért írta az öreg, azaz János ap. a közösségnek szánt levelét Gájusznak.

disznó: → sertés.

Divino afflante Spiritu (Az isteni Lélek sugallatára): XII. Pius 1943. szept. 30-án kelt enciklikája, amelyben a Providentissimus c. körlevél 50. évfordulója alkalmából összefoglalta a korszerű bibliai tudományok követelményeit és meghatározta a modern katolikus exegézis feladatait. A pápa az enciklika bevezető részében hangsúlyozza: nem új elveket kíván adni, hanem elődeinek, mindenekelőtt XIII. Leónak a tanítását akarja kora számára újra megfogalmazni a bibliai tudományok terén közben elért eredmények szem előtt tartásával. Ezután az enciklika a legnehezebb kérdésekre irányítja a figyelmet azzal, hogy ezek megoldásához minden eszközt fel kell használni, amit csak a modern tudományok nyújtanak. Ezzel új korszak kezdődött a katolikus bibliai tudományokban. – Az enciklika egy tört.-i és egy tanító részre oszlik. A tört.-i részben bevezetőül vázolja a Szentírással kapcsolatos vitás kérdéseket és azokat a döntéseket, amelyeket az Egyh. a Trienti Zsinat óta a Providentissimus megjelenése idejéig hozott. Ezután annak a fejlődésnek a bemutatása következik, amelyet a bibliai tudományok a Providentissimus megjelenése óta eltelt időben elértek, majd elődeinek a bibliai tudományok fejlesztésére tett erőfeszítéseit: az → École Biblique alapítását Jeruzsálemben, a → Biblikus Bizottság (XIII. Leó) és a → Pápai Biblikus Intézet létrehozását (X. Piusz), a Szent Jeromos-apátság megalapítását a Vg revíziójára (XI. Piusz), és azokat az intézkedéseket méltatja a pápa, amelyekkel előmozdították a Szentírás elterjedését és használatát a papság és a hívők körében. – A tanító rész azokat a feladatokat jelöli meg, amelyek korunkban a bibliai tudományok előtt állnak. Ennek jegyében először az a hatalmas út tárul elénk, amelyet a bibliai tudományok a felszínre került óriási anyagnak köszönhetően 50 év alatt elértek. Ezután különféle figyelmeztetések és ajánlatok következnek, főleg az eredeti szövegek használatára, a bibliai nyelvek tanulmányozására és a szövegkritika fontosságára. Ezt egy magyarázat követi a Trienti Zsinat azon határozatához, amely a Vg használatára vonatkozott, majd az eredeti szentírási szövegek és a régi fordítások katolikus kritikai kiadásának sürgetésével folytatódik az enciklika. Kiemeli a Szentírás szó szerinti értelmezésének elsőségét és fontosságát, majd irányt mutat a jelképes magyarázathoz és az egyh.-atyák, ill. a nagy exegéták tanulmányozására hívja fel a figyelmet. A mai biblikusoknak tekintettel kell lenniük a szentírási kv. szerzőjére és irodalmi műfajára is, különösen a tört.-i részek esetében. Ezután az újabb kutatások eredményeinek méltatása, majd a még meg nem oldott és a megoldhatatlan nehézségek bemutatása következik, a még függőben levő kérdések megoldását sürgetve, szokatlanul meleg hangon, annak kiemelésével, hogy az új megoldások megítélésükor a szeretetnek kell érvényesülnie: ami új, azt nem szabad bizalmatlanul fogadni pusztán azért, mert új. – Befejezésül először arra vonatkozóan ad gyakorlati tanácsokat, hogyan kell felhasználni a Szentírást a lelkipásztorkodásban és a papképzésben, majd a bibliai tudományok művelőihez intéz néhány intelmet. – A ~ jelentős hatással volt az ev.-ok tört.-iségének vizsgálatára hivatott → Biblikus Bizottság munkájára és a II. Vatikáni Zsinat Dei Verbum c. konstitúciójára.

Dizmász: → lator.

dob: ütőhangszer. Lehetett kis kézi ~ v. nagy keretes ~, valamint tamburin v. üst~. Nők (Kiv 15,20; Bír 11,34; 1Sám 18,6; Jer 31,4) és férfiak (1Sám 10,5; Zsolt 81,3; 149,3; 150,4) verték ünnepi alkalmakkor (Ter 31,28; Iz 5,12; 24,8; 30,32; Jób 21,12) és a → kultusz fényének emelésére (2Sám 6,5; 1Krán 13,8; Zsolt 68,26; 81,3; 149,3; 150,4). → hangszerek.

Doeg: edomita férfi, Saul nyájainak felügyelője. Elárulta urának, hogy Achimelek pap Nobban befogadta a menekülő Dávidot, majd megölte az egész nobi papságot (1Sám 21,8; 22,9–23; vö. Zsolt 52,2).

dogma: a gör. ÓSz-ben profán értelemben királyi rendelet, határozat, → ediktum (Dán 2,13; 6,8; Eszt 3,9; 4,8; 2Mak 10,8). Ugyanilyen értelemben szerepel a szó az ÚSz következő helyein is: Lk 2,1; ApCsel 17,7; Zsid 11,23 és vsz. ApCsel 16,4. Pál ap. a hellén szóhasználatnak megfelelően élt a szóval: „a törvényt parancsaival és rendelkezéseivel érvénytelenítette” (Ef 2,15; vö. Kol 2,20). A szó egyh.-i jelentését: 'tétel, hittétel' először az ap.-i atyáknál lehet kimutatni.

Dor (héb. 'lakás'): kánaáni város a Földközi-tenger melléken, a Kármeltől D-re. A Kr. e. 14. sz.-ban alapították; Kr. e. 1190 k. elfoglalták a filiszteusokkal rokon és kalózkodásaik miatt hírhedt tjekerek; Kr. e. 1100: fölkereste egy Ven-Amon nevű egyiptomi, aki útinaplót is készített; a Merom vizei mellett vívott csata után Manassze birtoka lett (Józs 11,1–9; 17,1; 1Krn 7,29). Valójában Dávid v. Salamon idején lett ~ Izr, fiaié, aki „~ egész dombvidékét” veje kormányzására bízta (1Kir 4,11); a Kr. e. 8. sz.-ban az asszírok foglalták el, később Szidon; Trifon uralma alatt beolvadt a Szeleukidák birodalmába (1Mak 15,11–14.25). Átmenetileg Alexandrosz Janneusz Júdeához csatolta, de Pompeius felszabadította s mint önálló városállamot róm. fennhatóság alá helyezte. – A régi Nafat-dor kifejezést, amelyet általában úgy fordítanak, mint dombvidéket, még nem sikerült egyértelműen megfejteni. – ~ ma Tel Dor, Haifától 29 km-re D-re. Az ásatások során felszínre került leletek szerint a 3. bronzkortól a róm.-ak idejéig folyamatosan lakták. 1951: föltárták egy róm. színházát.

Dorkász: → Tabita.

Dotain: ősi kánaánita város Szichemtől É-ra. József (Ter 37,17), Elizeus (2Kir 6,13) és Judit (Jud 3,9; 4,5; 7,3.18; 8,3) tört.-ében szerepel. Ma: Tell Dotán. Feltárását 1953: kezdték meg.

doxológia: Isten fölségének → dicsőítése. – 1. Az ÓSz-ben. Az ember különféle formában újra meg újra felhívást kapott, hogy dicsőítse az Istent (pl. Józs 7,19; 1Sám 6,5). Mindamellet az ÓSz-ben a ~ tkp. az → áldás egyik változata. Maga az áldás gyakori; a tárgy Isten („áldott legyen az Isten” Zsolt 68,36), a Magasságbeli (Ter 14,20), az Isten neve (Zsolt 72,19), az Istennek valamely (állandó) jelzője (2Sám 22,47; Zsolt 18,47: szikla), a legtöbbször azonban Jahve, az Úr. Főleg a választékosabb köznyelven írt tört.-i kv.-ekben és a zsoltárokból találkozunk vele; a próf.-knál mindössze egy helyen szerepel (Zak 11,5), nem tekintve Ez egyik versét (3,12), ahol romlott szöveg áldásra változtatásával is lehet számolni. A liturgiában a ~ egyre nagyobb szerepet kapott, úgyhogy végül a → tizenhét ima lett a legfontosabb imádság, sőt maga az ima. A ~ apokrif iratokban két változatban fordul elő. – 2. Az úsz-i levelekben. Az egyik („áldott”) változata valójában azonos az ÓSz-ből ismert áldással (Róm 1,25; 9,5; 2Kor 1,3; 11,31; Ef 1,3; 1Pét 1,3), azzal a különbséggel, hogy az Atyára és (v.) Jézus Krisztusra is vonatkozhat. Vagy lezár egy gondolatot, ill. gondolatsort (Róm 1,25; 9,5; 16,5–27), gyakran azzal a kiegészítéssel, hogy örökkön-örökké v. amen, v. valamely hosszabb szakasz élén áll hálaadásul, dicsőítésül (2Kor 1,3; Ef 1,3; 1Pét 1,3), ahol azokról az áldásokról van szó, amelyekben Pál v. a keresztények részesültek. Ebben a változatában a nép is mondhatta (vö. Mt 21,9; Lk 1,42.68). A másik változat valójában válasz az ósz-i felhívásra. Formája lehet egészen egyszerű is (Róm 11,36), de részletező is (Lk 2,14; Fil 4,19 kk.; 1Tim 1,17; Júd 24 kk.; Jel 7,12 stb.); ilyenkor inkább kijelentő módban áll (vö. 1Pét 4,11), nem óhajtó-felszólító módban. Miként az egyszerű, úgy a részletező változat is azzal zárul, hogy örökkön-örökké v. amen. Az egyik részletező változatot némely kéziratban a Miatyánkhhoz is hozzáfűzték (Mt 6,13).

Dozitheusz: → Szoszipater.

drachma: → pénzérme.

drágakövek: I. Az ÓSz 2 helyen sorol fel 12 drágakövet v. féldrágakövet (Kiv 28,17–20 = 39,10–13: a főpap → melltáskáján; Ez 28,13: az ember öltözékén, amelyet a Paradicsomban viselt); ugyanezekkel v. más ~kel elvéve találkozunk az ÓSz-ben. Az ÚSz-ben a Jel 21,19 kk. ismét 12 drágakövet sorol fel. – II. A ~et (és fél~et) nyakéknek, → szkarabeusznak és → pecsétnek (Sir 32,5 kk.) dolgozták fel. Bár Palesztinában egyetlen drágakő v. féldrágakő sem fordul elő a természetben, az ásatások során sok drágakő (féldrágakő) felszínre került (achát, ametiszt, diorit, hegyi kristály, hematit, jáspis, karneol, krizolit, lazúrkő, malachit, nefrit, obszidián, ónix, szerpentin, szteatit [= zsírkő], türkiz). A legtöbb drágakövet a vaskori rétegben találták Palesztina D-i részén; így föltehető, hogy Egyiptomból vásárolták. A Biblia Arábiát (1Kir 10,2.10; Ez 27,22), Ofírt (1Kir 10,11), Havilát (Ter 2,12) és Edomot (Ez 27,16?) említi származási helyül. → bdellium, → gyémánt, → korall, → rubin, → zafír.

dromedár: → teve.

Druzilla: I. Agrippa és Küprosz Kr. u. 38. k. született lánya. A kommagenei király fiának, Antiokhosznak volt a menyasszonya, de mivel az a kedvéért nem vette fel a körülmetélést, a szíriai Emesza királyához, Azizuszhoz ment feleségül. Később elhagyta és Félix helytartó felesége lett. Pál cezáreai fogsága idején „az igazságosságról, az önmegtartóztatásról és az eljövendő ítéletről” beszélt ~ és a férje előtt (ApCsel 24,24).

Dtr, deuteronomikus történeti mű: → történetírás.

Dura: mező Bábel tartományában, ahol Nabukadnezár aranyszobrot állíttatott föl (Dán 3,1). Helye ismeretlen; a név vsz. az Eufrátesz egyik mellékfolyója, a Nhar-Dura nevével függ össze.

Düsztrosz: → hónap.